

Váralljai Csocsán Jenő: Szent László király Árpád-kori ábrázolásai

Absztrakt: Szent László király pénzeit vizsgálva kitűnik, hogy azokon szakálltalanul ábrázolták, amint szakálltalanul jelenik meg a zágrábi casulán is, ahogy az összes Árpádházi király pecsétjén, kivéve III. Bélát, s Szent István királynak is alig mutatkozik szakáll a koronázó paláston. A zágrábi LADIZL * REG fölirat elemzése mutatja, hogy a palást 1093 és 1095 között készült, s alighanem Árpádházi Szép Ilona királyné közreműködésével. Hímzésén Szent László pártázatos koronája a görög korona pártázatát tükrözi, amelytől kimutattuk, hogy az Szent László hercegi koronája volt. Ugyanez a pártázatos görög koronát ábrázolja a szegedi gyűrű (NM 58.68.B) is, melyen a koronásfej szintén szakálltalan fejalkata szemöldökívével és orr alkatával megegyezik Szent László győri hermában őrzött koponyának Kustár Ágnes által történt rekonstrukciójával.

A győri hermát mind a történészek mind a művészettörténészek az 1406-os váradi tűz utánra teszik. A herma feje hajának, szakállának, sőt bajuszának vizesen párhuzamos fésülése azonban a pécsi székesegyházzsobrainak, az esztergomi királyi palotában fönmaradt fejek és a porta speciosa korába teszik a hermát éppúgy, mint a kerkaszentmihályi tympanon. Ebből azonban az következik, hogy Szent László király aranyozott ezüsből készült ereklyetartóját III. Béla készítette Váradon, már pedig nyilvánvaló, hogy azt 1192 július 27-én történt szentté avatás kapcsán készítette, s aligha készíthette más, mint a Váradi Regestrum említett Dénes fia Tekus, aki részt vett Szent László síremlékének emelésében, s azért a műalkotásért: pro eo artifice „öröklődő szabadságot” vagyis nemességet kapott III. Bélától. A herma sodronyzománccal alkotott vállrésze természetesen az 1406-os évi tüzet követően készült. A hermában levő belső ereklyetartón ábrázolt Mindenható trónjának gótikus pillérei a magyar királyok trónján csak Nagy Lajos 1358-64-ig vert garasán jelennek meg először valamint 1363-4-ben alkotott új nagy pecsétjén, de halála után eltűnnek a magyar trón ábrázolásokról. A belső ereklyetartó föliratának betűi teljesen elűtnek a XV. században használatos szögletes gótikus minuszkuáktól, mert azt inkább XIV. századra jellemző gömbölyű majuszkulákkal írták. Az utóbbiak az U-t V-vel írják, ellentétben Károly Róbert pecsétjeivel., a V alakja pedig eltér Zsigmond első ecsétjétől is. Megegyezik azonban Nagy Lajos pecsétéin, akinek az idejében készítették.

A berni diptychont általában III. Endre diptychonának tartják. Ezen a diptychonon azonban az ikonok ikonográfiája, alakjai, színezése, valamint a szenteknek apró gyöngyökből alkotott dicsfénye, valamint a bizonyos ikonokat elválasztó filigrán jellegű apró rácsozat jóformán teljesen megegyezik az Athosz hegyi Chilandar kolostor, valamint az Agiou Pavlou kolostor diptichonjával. Az utóbbi monostort Palaiologosz VIII. Mihály bizánci császár újjá alkotta, a Chilandari kolostornak pedig a fia, II Andronikosz, nagy jótevője volt. Mindez arra mutat, hogy az Athosz hegyi diptychonokkal olyannyira megegyező berni diptychon is Bizáncban készült, velük egyidőben, s aligha jutott más úton a magyar udvarba, minthogy II. Andronikosz és Árpádházi Anna 1271-72-ben történt házassága alkalmával adományozták. Ezt tanúsítja az is, hogy a berni diptychon szélein ábrázolt 44 szent közül 22-őt magyaráz meg az, hogy a Palaiologosz család és az Árpádház tagjainak, de az 1271-2-ben történt menyegzőben érintett más személyeknek, illetve az Árpádok szerzetes rendjei tagjainak védőszentjei.

a) Szent László király egykorú ábrázolásai

Szent László 18 éves uralma alatt tíz pénzkibocsátásáról tudunk; tehát általában két évenként bocsájtott ki új vereteket. Az első három inkább obulus nagyságú, a negyediknek az obulus nagyságún

kívül már vannak dénár nagyságú példányai is, és attól fogva Szent László minden pénzkibocsátásában dénárt veretett.¹⁷

1. kép - Szent László király ezüstpénze, (cf.: Huszár op.cit.p35,no23)

A negyedik változó nagyságú pénz kibocsájtása így az 1085-re keltezhető, és az Szent Lászlót koronásan, a koronán függőlánccal ábrázolta. Szent László koronája hercegségének hercegi koronája volt, vagyis a görög korona a Szent Koronáról, amint arra az alábbiakban hamarosan kitérünk.

---

¹⁷ Lajos Huszár: Münzkatalog Ungarn Budapest 1979, 35-36. oldal, 21-30.

2. kép: Szent László király ezüstpénze; (cf. Huszár op.cit. p 33 no 24)

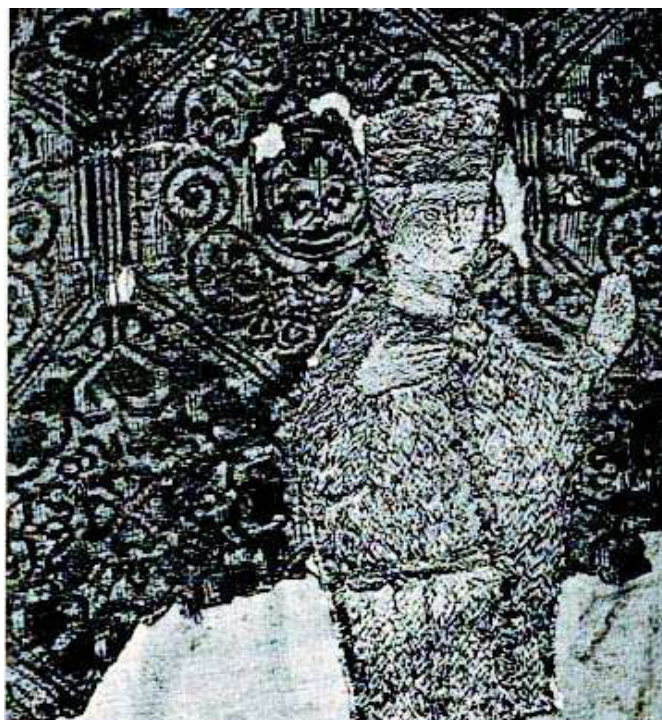
Ezekon a pénzeken, ha megvizsgáljuk, Szent László királynak kifejezetten nincs szakálla.

A zágrábi székesegyház Szent László oltárának mondott Szent István király oltárában 1873-ban Tkalcic Iván miseruhát talált, amely azonban addigra foszlányokban maradt csak meg. Ezt a horvát történészek azzal a miseruhával azonosítják, amit Róbert Károly király adott Boldog Kazotic Agoston (1260-1323) zágrábi püspöknek (1303-22) „at the beginning of the 14th century” vagyis a XIV. század elején.

3. kép - Szent László zágrábi palástja bizánci selymének szövetmintázata

a) Kustán Melinda rekonstrukciója
(http://www.fokusz.info/File/tanitastan/Borbely_Karoly_Szent_Laszlo_emlekezete.pdf)

b) 1896-ban készült fölvételen a horvát hagyomány szerint Árpádházi Szép Ilona horvát királyné alakjával.

A textil szakértők azonban megállapították, hogy annak anyaga indigókék bizánci selyem és rajta a korai román vonalas morfológiájú alakokat hímeztek, a melyek kétségtelenül a XI. századvégére kelteznek ezt a leletet.¹⁸ Az viszont elképzelhetetlen, hogy Károly Róbert 200 évvel korábbi anyagot talált volna (s ha igen, abból készített volna miseruhát), legfeljebb Somogyvárott vagy váradi székesegyházban. Viszont Károly Róbertre egyáltalán nem volt jellemző, hogy templomokat fosztogasson. A zágrábi anyag és hímezés tanúsítja, hogy az XI. századból való, s annak magyarázatát, hogy oda XI. századi textil kerülhetett alighanem a székesegyház XI. századi alapításában kell keresni.

Tkalcic Iván a foszlányok között talált arany fonalakkból készült LADIZL * REG föliratot is, amiből kitűnt, hogy a foszlányokban talált királyalak őt ábrázolja. A REG betűk azonban mutatják, hogy ezek a szavak nincsenek nominativusban, nem REX, tehát nem a király föliratát alkották, s ezért László király csak donátorként kerülhetett a hímezésre. A föliratot LADIZL * REG[IS]-ként genitivusnak szokták olvasni és így LÁSZLÓ KIRÁLYÉ-ként értik¹⁹, ami bizonyos értelemben igaz is.

¹⁸ The fabric of the robe was manufactured from wide silk stripes, woven in the 11th century in Byzantium. It is indigo blue in colour, over its entire surface it is interwoven with the characteristic hexagonal fillings of two kinds of alternately ordered stylized floral ornaments with a palmette and four hearts in the middle. The appliquéd-embroidered figures of the king and queen, and the already mentioned inscription were probably manufactured in the monastery workshop in Regensburg. The figures are linear, bearing the obvious characteristics of the Early Romanesque morphology which undoubtedly places them into the era of the 11th century, the time when King Ladislaus lived. Hrvatska pošta - Search www.posta.hr/print.aspx?id=4836&m=-1&p=482

¹⁹ „St. Ladislaus chasuble back side of original St. Ladislaus mantle (1098). Zagreb Cathedral treasurehouse”, <https://www.pinterest.com/pin/261068109620128089>

Szent László király nagybátyját Szent István királyt annyira tisztelte, hogy szentté avattatta, s neki szenteltette a zágrábi székesegyházat. Szent István azonban a székesfehérvári koronázó templomot építtette, (a fölirata szerint) a hitvese által készített, és az általuk a templomnak adományozott miseruhára azonban CASULA H[A]EC OPERATA ET DATA...A STEPHANO REGE ET GISLA REGINA...fölriratot²⁰ hímeztette. Ez arra utal, hogy a zágrábi feliratot is inkább ablativusban kellene érteni LADIZL * REG[E] vagyis hogy az László király által adott casula volt, s ő éppen úgy adta az általa adott székesegyháznak, mint ahogy Székesfehérvárt nagybátyja, Szent István király tette, akit szentté avattatott, s akinek a tiszteletére építtette az zágrábi székesegyházat. A zágrábi palást díszítésterve azonban inkább Szent István királynak és Gizella királynénak XVIII. János pápának (1003-1009) adott miseruhájára üt a hátára szabott kereszttel,²¹ amit Gizella királyné készíthetett a Képes Krónikában leírt egyházi ruhakészítő tevékenysége szerint.²² de akinek az alakja szintén megjelenik az épp említett casulán. A zágrábi casulát is Árpádházi Szép Ilona horvát királyné hímezhetette az Árpádház hagyományai szerint, mert Árpádházi Katalin szerb királynéről is följegyezte a bizánci követ 1268-ban, hogy a rokkánál ült,²³ s már Prikosz rétor tanúsítja, hogy Etele király²⁴ udvarában hitvesével, Réka királynéval körben ülve az asszonyok színes szálakkal hímeztek.²⁵

Árpádházi Szép Ilona születését 1050 körül keresik, és halálát 1091 körülre teszik, de Szent László 1093-ban alapította a zágrábi egyházmegyét²⁶ és csak a következő évben a székesegyházat. Árpádházi Szép Ilona Helena adományozóként aligha kerülhetett föl a palástra, mint a horvát hagyomány tanúsítja, ha három évvel előtte már meghalt. Szent Lászlónak szóban forgó zágrábi ábrázolásán sincs szakálla, pontosan, mint uralkodása során kibocsájtott pénzein, ami szintén azt mutatja, hogy a zágrábi miseruha uralkodása alatt készült. Szent László ábrázolásain ugyanis, nemcsak későbbi magyarországi freskó-cuklusain gyakorlatilag mindenütt²⁷, de mint látni fogjuk már a 1272-ben, sőt a 1192-ben készülteken, is szakállat visel. Egyébként egyetlen Árpád házi királynak sincs egyik pecsétjén sem szakálla –Érszegi Géza könyvében.²⁸ Valójában volt kivétel, Görög Béla,²⁹

²⁰ ANNO INCARNATIONIS XPI[=Christi]:M:XXXI:INDICCIÓNE XIII. A STEPHANO REGE ET GISLA R[-]EGINA CASVLA H[a]EC OPERATA ET DATA ECCLESIAE SANCTAE MARIAE SITAE IN CIVITATE ALBA. (Tóth Endre: István és Gizella miseruhája, Századok, 1997, 131. évfolyam, 13. oldal; cf.: Kovács Éva, Lovasg Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények, Budapest 1980, 60-64. oldal.)

²¹ Charles Rohault de Fleury: La messe. Études archéologiques sur ses monuments ("continuées par son fils"), VII. kötet, Párizs 1898, Pl(anche) DLCCVIII., cf.: 142-143. oldal; Ernest Lefébure: Broderie et dentelles Paris [1887], 73-74. oldal;

²² Regina Keisla dum aliqua ecclesias in Hungaria devenisset, omnes apparatus in domo existentes sibi presentari faciebat et renovabat (Emeicus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, Budapest 1937, 317. oldal, 26-28. sor.)

²³ the king's Hungarian daughter-in-law [Katalin] works at her spinning wheel in a cheap dress; (Fine, John van Antwerp: The Late Medieval Balkans, Michigan University Press 1994. 204. oldal.) - Egyébként a bizánci templomoknak éppen a szentély előtti diadalívén a Mennyei Királyné is fon.

²⁴ qui fuit Ethele (Képes Krónika, Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet Budapest 1937, 385. oldal 1. sor.) rex Ethela (Kézai Simon, Szentpétery, op.cit., 151. oldal 2. sor et passim.)

²⁵ περιεῖπε δὲ αὐτὴν θεραπνότων πλήτος κύκλω καὶ θεραπείαι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀντικρὸ αὐτῆς καθήμενοι ὀθόνας χρώμασι διεποικίλλον, ἐπιβληθησομένης πρὸς κόσμον ἐσθημάτων βαρβαρικῶν (Prisci Fragmenta in: Ludovicus Dindorfius: Historici Graeci Minores, Lipcse 1870, 311. oldal, 10-14. sor.); cf.: Thierry Amadé: Atilla, fordította Szabó Károly, Pest 1855, 85. oldal.

²⁶ Annuario Pontificio 1964, Róma 1964, 497. oldal

²⁷ László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei. Tájak—Korok—Múzeumok Könyvtára 4. Bp. 1993. 262 lap, passim.

²⁸ Érszegi Géza (szerk.) Sigilla regum reges sigillorum, Budapest 2022, passim.

²⁹ Kézai Simon (Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet Budaeost 1937, 183. oldal, 23. sor) Az Országos Levéltárban az 1095-ből származó Dl.36. III. Béla oklevélenoklevélről leszakadt V4n³-as számú pecséten a fej elmosódott, (Domanovszky Sándor: Magyar művelődéstörténet, I. kötet, Budapest [1939], 129. oldal), de különösképen alakjának körvonala egybevág az esztergomi királyi palotában fönmaradt egykorú szakállas fejnek a körvonalával,

aki az esztergomi palotában levő fejszobrán,³⁰ és a Vatikáni Könyvtár Barberini Psalteriuma (Barb gr 375) 5. levelének előoldalán is, bizánci szokás szerint bőséges szakállat visel, hiszen III. Béla Bizánccban nevelkedett.

4. kép: Szent László szakálltalan ábrázolása a zágrábi paláston

A másik kivétel: Szent István fején a koronázó paláston csak némi szakállat találunk, főként az állán. Az Árpádok között ez is azonosítja a kalocsai királyfejjel, melyen szintén csak az arca peremén és állán tűnik föl, de ott is igen gyér a szakáll.³¹ A zágrábi hímezésen Szent László pártázatos koronát visel, éppen mint amilyen a Szent Korona görög koronája, mert, mint kimutattuk a CILANE gödöllői konferenciáján 2014 október 4-én, az volt hercegi koronája. Szent László a zágrábi egyházmegyét 1093-ban alapította,³² 1094-ben kezdte építtetni székesegyházát, aminek a palástját adta. 1095 július 29-én meghalt, ami azt mutatja, hogy haláláig a pártázatos görög koronát viselte, mert mint Képes Krónika tanúsítja, fejére nem tette élő király koronáját, (vagyis a Szent koronáját), sosem helyezte: nunquam capite suo coronam posuit ...terrenam vivi regis coronam,³³ vagyis a Szent István koronáját.

³⁰ a mindedig Gerevich nyomán..magyar kőfaragónak gondolt fejről már Kniezsa István észrevette, hogy III. Béla király”(Domanovszky, vol.cit. 170.oldal.)

³¹ Kampis Antal szerint Szent István feje (Domanovszky Sándor (ed.): Magyar művelődéstörténet, I. kötet, Budapest [1939], 498. oldal.)

³² Annuario Pontificio 1964, Roma 1964, 497. oldal

³³ nunquam capite suo coronam posuit ...terrenam vivi regis coronam (Emericus Szentpetery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet, Budapest 1937, 404.oldal, 27. sor -405.oldal 5.sor.)

5. kép: A zágrábi palást pártázatos koronája is mutatja, hogy a Szent Korona pártázatos görög koronája Szent László hercegi koronája volt.

Szent Lászlónak vizsgált zágrábi ábrázolásán, éppúgy, mint már hangsúlyoztuk, és mint pénzein, nincs szakálla. Ez azért lehet számottevő, mert 1958-ban Szeged környékén olyan arany gyűrűt találtak,³⁴ aminek rekeszománcos királyfeje is szakálltalan, de pontosan olyan pártázatos s függőláncos koronát visel, mint amilyen a Szent Korona görög koronája, ami pedig Szent László hercegi koronája volt.

6. kép: A szegedi gyűrűn (MNM 58.68.B) ábrázolt koronás fő éppen olyan pártázatos és függőláncos koronát visel, abroncsán ékkövekkel, melyek közül a középső ovális, mint a görög korona.

³⁴ Magyar Nemzeti Múzeum, MNM 58.68.B 2,5cm

Ezenkívül a gyűrűn fejalkata, szemöldökének ívezete, sőt orrának megformálása is egybevág Szent László győri hermában őrzött koponyájának Kustár Ágnesnek a Természettudományi Múzeumban rekonstruált megjelenésével.

7. kép: A szegedi gyűrű (MNM 58.68.B) koronás fejének fejalkata ívelt szemöldökével s orrának kialakításával megegyezik Szent László király győri hermában őrzött koponyájának Kustár Ágnes által történt rekonstrukciójával.

8. kép: A zágrábi hímzésen Szent László palástját kívülről elborítják a piros polyák, melyek mindkét oldalon előbukkannak.

A LADIZL * REG föliratból kitűnt, hogy a zágrábi palástra hímezett király Szent László, de hímezésén azt kell megfigyelnünk, hogy hátára vetett palástja mindkét oldalán előbukkan, s ahol előbukkan a palástja teljes terjedelmében piros polyákkal mintázott.

Nem lehet véletlen, hogy ugyanezek a piros pólák díszítik a zágrábi palástra hímezett királyné palástját is, ami az Árpádok póláinak az eredetére mutat. Szent László baloldalán ezek a piros pólák jelenleg piszkos színű polyákkal váltakoznak, amelyek eredetileg lehettek fehérek is, vagy pedig ezüst színük oxidálódott. Így a királyné palástja is arra mutat, hogy ő Árpádházi Ilona özvegy horvát királyné, mert Rheinfeldi Adelheid királyné már négy éve halott volt, amikor 1094-ben a zágrábi székesegyházat építeni kezdték, és a palást készülhetett.

9. kép: A zágrábi hímezésen, a királyné palástján is előbukkannak piros polyák jelezve, hogy ő is Árpádházi, s kitűnik az is, hogy Szent László vállal kimagaslott mindenkinél.

A zágrábi hímezés azt is mutatja, hogy Szent László a „többi embernél vállal kimagaslott”³⁵

Szent László király megjelenik még életében Dávid hercegnek a tihanyi bencésapátságnak adott oklevele megerősítése pecsétjén 1089-90-ben, amelynek 1939-ban kiadott fényképén³⁶ még némileg megkülönböztethető koronája, de arcvonásaiból azt sem lehet megállapítani biztosan, hogy élete végén viselt-e szakállat.

³⁵ „ceterisque hominibus ab humero preeminens” Legenda Sancti Ladislai. Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, II. kötet Budapest 1938, 517. oldal 19. sor.

³⁶ Domanovszky Sándor (ed.): Magyar művelődéstörténet, I. kötet, Budapest [1939], 115. és 622. oldal

10. kép: Szent László 1089-90.-ból való pecsétje Dávid herceg tihanyi adománylevelén.
(Domanovszky, op.cit. I. kötet, 115. oldal)

b) Szent László király szentként való ábrázolásai

1) A győri herma

Szent László király szentként való ábrázolásai között a legnevezetesebb nyilvánvalóan győri harmája.

11. kép: Szent László király győri hermája

Szent László király eredetileg Váradon őrzött hermáját Naprághy Demeter, erdélyi kancellár s előbb erdélyi, majd győri, veszprémi püspök, Prágában restauráltatta. Utóbb, mint kalocsai érsek adta a győri székesegyháznak, de a török elől Borostyánkő várában is őrizték, míg véglegesen Győrbe került. A sekrestyében azonban, ahol a váradi székesegyházban eredetileg őrizték, 1406 körül tűz ütött ki, s annak során Szent László hermáját őrző tartó «theca» is elpusztult. Ezért gyakorlatilag az összes történész, s művészettörténész a jelenlegi hermát a 1406-os tüzet követően készültnek tartja, s közvetve vagy közvetlenül a Kolozsvári testvérek alkotásának gondolják.

Karácsonyi János szerint „Az az ötvös ugyanis, aki 1403-7 között e mellszobrot készítette, elégvén a régi ereklyetartó, mintául mást nem vehetett, mint az *1390-benfelállított aranyos lovasszobrot*. Már pedig mind a leírásokból, mind a régi rajzokból tudjuk, hogy Kolozsvári Márton és György művészek e lovasszobron úgy igyekeztek Szent Lászlót megörökíteni, mint aki a kelet felől betörő kunok ellen a magyar nemzetet védelmezi. Azért tartott kezében fenyegető bárdot, azért nézett mereven és fűrészőleg előre.”³⁷

Kolba Judit: „Így biztosnak lehet tekinteni, hogy az egyéb stílusjegyek alapján is az 1400 körüli évekre keltezhető herma valóban az előző, szétolvadt ereklyetartó pótlására készült. Itt természetesen élesen emlékezetükben élhetett az előző herma formája, arcvonása, biztosan ismerte a névtelen ötvös és hatott rá a váradi székesegyház előtt álló bronzszobrok látványa is. A mostani ereklyetartó

³⁷ Karácsonyi János, Szent László király élete, 1924, 104. oldal; Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig, I, kötet, Nagyvárad 1883, 226-227. oldal.

vonásaiban határozottan van a nagy bronzszobrokra emlékeztető jelleg. Arányai, a kissé felfelé emelt tekintet, valószínűleg a nagyobb szobroknak az emlékét idézi. *Mivel a lovas és a szobrok 1370 körül készen voltak, az 1400 körül készült herma természetesen követte azok arányait és jellegzetes vonásait*³⁸ (kiemelés tőlem)

Evelin Wetter: „...hogy az ereklyetartó mellszobor Luxemburgi Zsigmond korában készülhetett, amellyel elsősorban okleveles adatok szólnak”³⁹ (Kiemelés tőlem)

„Az eredeti herma 1405-ben egy tűzvészben megsemmisült. ....A művet egyes szakértők a Kolozsvári testvérek idősebbikének, Kolozsvári Mártonnak tulajdonítják.”⁴⁰ (kiemelés tőlem)

Hasznosnak mutatkozik azonban Szent László győri hermáját összehasonlítani az 1407 előtt 57 évvel készült, Nagy Károly hermájával, amit Zsigmond királynak még atyja, Luxemburgi IV. Károly császár készíttetett 1349-ben.

12. kép: Nagy Károly Zsigmond atyja által 1342-ben készíttetett aacheni hermája mutatja, hogy más évszázadban készült

Az első pillantásra nyilvánvaló, hogy a két hermát évszázadok választják el. Egészen más az arc felületének, a szemgödörnek s méginkább a hajnak kialakítása. Legalább annyira szembetűnő a különbség, ha Szent László hermáját a Kolozsvári testvérek, Kolozsvári Márton és György 1373-ban készült prágai Szent György szobrával hasonlítjuk össze: mert nyilvánvaló, hogy teljesen elütő az arcfelület, a ráncok, a szemgödör, a szemek, s még inkább haj kialakítása. A herma fejét ezért a Kolozsvári testvérek egyike sem készíthette, s az egyáltalán nem az ő hatásuk alatt keletkezett, hanem a két szobrot korszakok választják el.

Ugyanígyen eredményre jutunk, ha a győri hermát a budavári szobrokkal hasonlítjuk össze, melyekről kimutattuk, hogy 1421 és 1426 között készültek,⁴¹ tehát legfeljebb húsz évvel 1406 után.

³⁸ H. Kolba Judit: Szent László alakja a középkori ötvösművészetben in: Mezey László: *Athleta patriae*, Bp 1980, 228. oldal

³⁹ *Sigismundus Rex et Imperator*, (kiállítási katalógus), Budapest 2006, 381. oldal 4.91.

⁴⁰ www.utisugo.hu/.../szent-laszlo-herma-gyor-44970.html www.vendegvaro.hu

⁴¹ Váralljai Csocsány Jenő: *A magyar monarchia és az európai renaissance*, Pomáz 2005, 7-8. oldal

13. kép: Kolozsvári Márton és György 1373-ban készült Szent György szobrának feje.

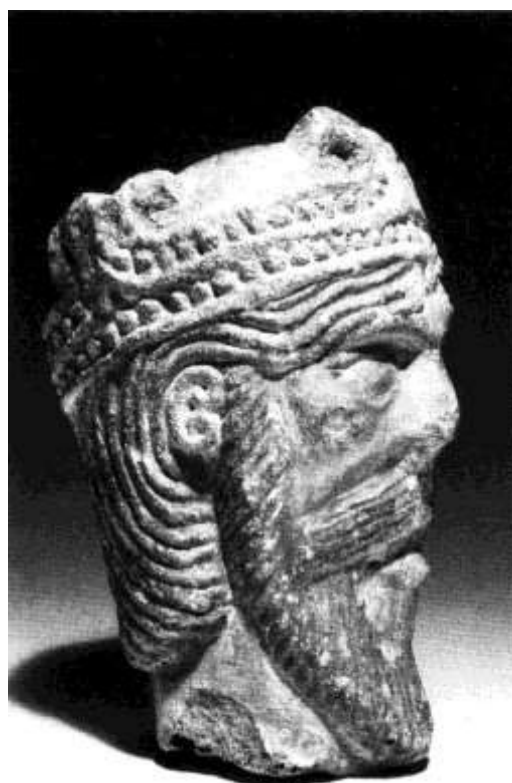

14. kép: Zsigmond király budavári szobra 1421-26

15. kép: A győri hermán a haj a szakáll és a bajusz ábrázolása

Figyeljük meg a győri hermán Szent László haját. Úgy tűnik, mintha a vizes haját fésűvel erősen párhuzamosra fésülték volna. Valójában a szakállát is ugyanígy párhuzamosra fésülték, sőt a bajuszát is.

16. kép: „Apokaliptikus királyfej” a pécsi székesegyházban 1170-80
(Pannonia regia 143.odal, I.71)

Valójában ugyanezt a párhuzamosra fésülést faragták jóformán minden pécsi szoborra, melyek Tóth Melinda szerint 1170 és 1180 között készültek,⁴² tehát III. Béla uralkodása során.

17. kép: Alvó pásztor a pécsi székesegyházban 1170-80
(Pannonia regia 135. oldal, 1-67°)

18. kép: Alvó háromkirályok a pécsi székesegyházban 1170-80
(Pannonia regia 137. oldal, I-67b)

19. kép: Szent Mihály főangyal a pécsi székesegyházban 1170-80
(Pannonia regia 143. oldal, I-72)

20. kép: Imre ifjú trónörökös az esztergomi palotában
(Dercsényi Dezső: Románkori építészet Magyarországon, Budapest 1972, 61. kép)

A párhuzamosra fésülés nemcsak a pécsi székesegyház szobrain terjedt el, mint ezen a Szent Mihály szobrán is, hanem szintén megjelent az esztergomi királyi palotában, ahol ezt a szobrot ugyancsak III. Béla korában faragták. Figyeljük meg még, hogy az utóbbin a hajtincsek végükön megkunkorodnak.

⁴² Pannonia Regia, Budapest 1994, I.71 145. oldal; cf.:52. oldal

21. kép: Keresztelő Szent János az esztergomi porta speciosán 1190 körül
(Dercsényi Dezső: Románkori építészet Magyarországon, Budapest 1972, 63. kép)

22. kép: Dániel próféta az esztergomi porta speciosán 1190 körül
(Pannonia regia 163. oldal 182b)

Az esztergomi székesegyház porta speciosáját éppúgy III. Béla király rendelte meg uralkodása vége felé 1190 táján, s jóllehet azon elkerülték a bizánci szokás szerint a szobrok alkotását, a párhuzamosra fésülés ezen a műalkotáson is érvényesült, tehát azt mondhatjuk, hogy az III. Béla uralkodása idején jellemző volt.

23. kép: A Mindenható feje a zarkaszentkirályi tympanon
(Pannonia Regia, 184. oldal, I-103)

A Zarkaszentkirályról (ma Szombathely délkeleti külvárosa) való tympanon Mindenhatójának nemcsak a haját, de a szakállát s még a bajuszát is párhuzamosra fésülték, mint a pécsi székesegyház 1170 és 80 között faragott szobrait.

24. kép: a) Az adományozó ifjú kunkorodó haja a zarkaszentkirályi tympanon (Kazár Lajos fölvétele)

Szintén párhuzamosra fésült a tympanon férfi donatorának a haja, de azt is megfigyelhetjük, hogy a végén hasonlóan bekunkorodik, mint az ifjú trónörökös haja az esztergomi királyi palotában III. Béla korában.

24. kép: b) Imre trónörökös kunkorodó haja az esztergomi királyi palotában (Dercsényi, op.cit.61.kép)

c) Imre király 1082-ben 12 évesen. (Vat gr. 1176 folio 11recto.)

25. kép: A Mindenható és az adományozó hölgy szeme a zarkaszentmihályi tympanonon. (Panonia Regia, 184-5 oldal, I-103-104.)

A zarkaszentkirályi dombormű mind három alakjának erőteljesen és hangsúlyozottan kialakított szemvonala és dülledt a szeme.

26. kép: A győri herma és az adományozó ifjú szeme, valamint a kunkorodások haj, illetve szakáll ábrázolásukban

A zarkaszentkirályi tympanonon az adományozó férfinak a szeme szintén úgy dülled ki, mint Szent Lászlóé, sőt a párhuzamosan fésült haja végén kacskaringókat alkot, mint Szent László bajusza.

27. kép: a) királyfej Gertudisz királyné sírjáról a pilisi cisztercita apátságból 1230

27. kép: b) angyalfej Gertrudisz királyné sírjáról a pilisi cisztercita apátságból 1230 (Gerevics László: A pilisi ciszterci apátság, Szentendre 1867 49-50 kép)

Gertrud királyné sírján 1230 körül már természetesebb a haj, bajusz s szakáll esése, de a szemek még dülledtek. Mindebből tehát azt a következtetést kell levonni, hogy Szent László hermájának a feje még akkor készült, amikor a párhuzamosra fésült haj, bajusz és szakáll, s azokon a kunkorodás, valamint a dülledt szem szokásos volt a szobrászatban, vagyis III. Béla korában.

28. kép: A zarkaszentkirályi tympanont az 1190-es években keletkezhetett. (Pannonia Regia 183.oldal I-103 képe)

A zarkaszentkirályi tympanont pedig vissza kell datálni ugyancsak III. Béla korába, az 1190-es évekbe.

29. kép: Dániel próféta a porta speciosán mutathatja, hogy milyen lehetett a győri herma szeme

Evelin Wetter megjegyezte Szent László hermáján a „szemek zománcozása mára elpusztult.”⁴³ Azt, hogy milyen volt, alighanem a Dániel arcáról képzelhetjük el az esztergomi porta speciosán.

30. kép - a) A győri hermán a két nyakrész összeillesztése elárulja, hogy igen ügyesen, de két alkotásból állították össze.
A nyaktól lejjebb eső sodronyzománccal díszített rész Zsigmond korából a tűz után, 1406 táján keletkezett.

b) Sodronyzománccal díszített hüvely és kard, amit Zsigmond adott 1425 augusztus 1-én Frigyes meissen hercegnek választófejedelemi beiktatásán.
(Drezda inv. nr HMD VI/413)

⁴³ Sigismundus Rex et Imperator, Budapest 2006, 381. oldal 4.91

Kolba Judit már kifejtette: „Szent László hermája szerkezetileg két részből áll: teljesen más a fej és a nyak elkészítése, mint az ovális büszt, azaz a mellrész”⁴⁴. Az utóbbit pótolták Zsigmond korában, de mint Kolba Judit folytatta: „...herma mellrésze a korai sodronyzománc emlékek között a legkorábbi. Ezek a sodronyok ugyan érett technika szerint voltak megcsavarva, de a minta, melyet az aranyozott ezüst szálakkal készítettek még egyáltalán nem mutatja a későbbi jellegzetes virágmotívumokat”. Zsigmond azonban 1425 augusztus 1-én Budán a választófejedelemek sorába iktatta Frigyes meissenai őrgróft, s annak során kardot adott neki, melyet már jellegzetes virágmotívumokkal díszítettek, s jelenleg is Drezdában őriznek.⁴⁵

Az igaz, hogy III. Béla nagy pecsétjén igen magas koronát visel, de a győri hermán jelenleg levő koronának apróan áttört virágai nem jellemzőek III. Béla korára, azonban aligha készültek akkor, amikor 1606-ban a hermát Naprágyi Demeter Prágába vitte, ahol felirata szerint renovavit Pragae, vagyis Prágában felújította. Azok ugyanis elűntek Rudolf 1602-ben ott készített osztrák császári koronájának virágaitól is. Különösképpen a hermán most található korona arra a koronára üt, amit Leijonhufvud Margit svéd királyné (1536–1551) hord 1536-ban készült festményén. Elődeinek nincs ilyen magas koronája.

31. kép: Johan Baptista van Uther: Leijonhufvud Margit svéd királyné (1516–1551) 1536
https://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_Leijonhufvud

Szent László hermájában a belső ereklyetartót Kolba Judit a XV. századra keltezte.⁴⁶ A belső ereklyetartón kialakított Mindenható trónján olyan magas gótikus pillér jelenik meg, hogy magasabbra ér a Mindenható kezénél mindkét oldalon. Ilyen jellegzetes gótikus pillért a magyar királyok trónján a magyar királyok pecsétjein⁴⁷ s pénzein⁴⁸ se azelőtt, se azután nem lelünk, csak Nagy Lajos 1358-64-ben vert garasán.⁴⁹ Hasonló gótikus pillért találunk 1364-től használt második pecsétjén is.⁵⁰ Az 1364-ben vert új garasán azután éppen Szent László király tűnik föl Nagy Lajos

⁴⁴ . Kolba Judit: Szent László alakja a középkori ötvösművészetben, Budapest 1980, 228. oldal.

⁴⁵ inv.nr HMD VI/413

⁴⁶ „Az ereklyetartóban másik ezüst XV. századi tokban őrzik a tulajdonképpeni koponyát.” H. Kolba, op.cit.,229.

⁴⁷ Érszegi Géza (szerk.): Sigilla regum, reges sigillorum, Budapest 2002, passim

⁴⁸ Huzsár, Lajos: Münzkatalog Ungarn, Budapest 1979, passim.

⁴⁹ Huzsár, Lajos: Münzkatalog Ungarn, Budapest 1979,87. oldal, 522.

⁵⁰ Érszegi Géza (szerk.): Sigilla regum, reges sigillorum, Budapest 66-67. oldal, no 30.

helyett a trónján. Ez aligha véletlen, mert Nagy Lajos korábbi garasaira korábban a trónoló király alakját verték.⁵¹ 1364-ben bevezetett új garasain azonban már Szent László király ült a trónjára, de erre az új garasra éppen olyan fajta trónt vertek gótikus pillérrel, mint amilyen a Mindenható trónol Szent László új belső ereklyetartóján, de amilyen trónol maga Nagy Lajos király is második 1963-4-ben új pecsétjén, csak sokkal ügyesebben alkotta meg a művész.

32. kép: a) Szent László király belső ereklyetartójának domborműve.
(Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig, I. kötet, Nagyvárad 1883)

b) Nagy Lajos 1364-től használt pecsétje
Forrás: Címerhatározó.

https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Magyarország_címere

32. kép - c) A Mindenható trónján a győri herma belső ereklyetartójának domborművén

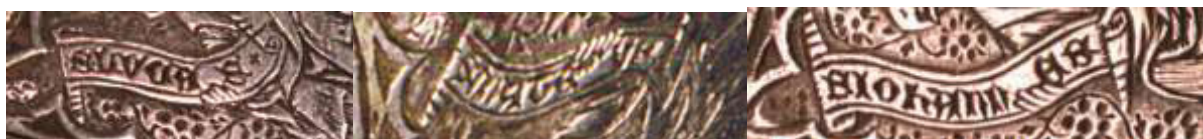
d) Nagy Lajos 1358-64-ig vert garasa(1 Garas - I. Nagy Lajos (Louis the Great of Anjou; 1342 ... en.numista.com › Catalogue › Hungary cf.: Huszár, op.cit.87. oldal 522.)

⁵¹ 1364-től talán 1369-ig bocsáltották ki. Huszár, Lajos: Münzkatalog Ungarn, Budapest 1979,87. oldal,523; Huszár, Lajos. The Art of Coinage in Hungary, Budapest 1963, 23. kép az 52. oldal után

32. kép e) Nagy Lajos 1364-től vert garasa (Huszár *Art of Coinage of Hungary*, 23. kép)

A belső ereklyetartón Bunyitay Vince művében található képen⁵² a Mindenhatót szárnyas evangélista szimbólumok tartják, akiket fölirataik is megkülönböztetnek.

33. kép a) az evangélisták jelképeinek föliratai a győri herma belső ereklyetartóján

Nagy Lajos pecsétein igen hasonló majuscula betűket találunk, és a U betűket ismét V-vel írja, ellentétben atyjával, akinek mind a három pecsétjére gömbölyű U betűket véstek, de nem a pénzeire. I. Károly Róbert 1330-ban készített pecsétjét Pietro de Simonis szienai mester készítette.⁵³

33. kép: b) betű Nagy Lajos 1364-82-ig használt pecsétjén⁵⁴

c) U betűk I. Károly 1330-ban készült pecsétjén³⁸

A belső ereklyetartótól eltérően Zsigmond király 1387-1405-ig használt pecsétjén a V jobboldali szára kigömbölyödött, és az M betűi tulajdonképpen gótikus minuscula formájúak lettek, ellentétben Szent Máté föliratának M betűjével.

33. kép: d) betűk Zsigmond 1387-1405-ig használt pecsétjén³⁸

e) betűk Zsigmond 1405-1433-ig használt pecsétjén³⁸

⁵² Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig, I. kötet, Nagyvárad 1883

⁵³ Ezen és a következő oldalon található pecsétrészek képeinek forrása: Címerhatározó/Magyarország_cimere

⁵⁴ Forrás: https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Magyarország_cimere

I. Ulászló betűinek a típusa egészen megváltozik. Hitvesének, Luxemburgi Erzsébetnek a pecsétjén jelennek meg először a magyar királyi pecséteken a szögletes minuscula gótikus betűk, melyek jellegzetesek a XV. században s 1490-ig, II. Ulászlóig eltartanak.

33. kép - f) betűk Albert király pecsétjén³⁸

g) betűk Luxemburgi Erzsébetpecsétjén³⁸

33. kép - h) betűk I. Ulászló pecsétjén³⁸

i) betűk V. László pecsétjén³⁸

j) betűk Mátyás király felségpecsétjén 1464-ből³⁸

Szent László király belső ereklyetartóján az evangelisták föliratainak a vizsgálata tehát arra mutat, azokat nem a XV. században írták, hanem Nagy Lajos uralkodása alatt, ahogy ugyanott a Mindenható trónját 1360 körül formázták

Visszatérve az 1406-ban történetekre, amikor Zsigmond király följegyezte a sekrestyében korábban pusztító tüzet, megkülönböztette Szent László fejét és ereklyéit azoknak tartóitól, amelyek leírása tanúsága szerint tűzben megolvadtak, viszont szerinte az ereklyék olyannyira érintetlenek maradtak, hogy még a füst se érintette azokat:

*quod cum in eadem sacristia ignis ipse furtiuus augmentis, nullo sciente succreuerit, certisque combustilibus demolitis, etiam thecas capitis et reliquiarum ipsius sanctissimi regis in liquidum resolverit; ita tamen naturae suae vires ignis amisit, vim propriae virtutis oblitus, vt eiusdem reliquias ne dum de combustione seruauerit illaesas, imo nec aliqua tetigit fumositatem procul absiliens, intactas reliquit, velut quondam Moysi rubus volantibus flammis vri quidem putatus oculis mortalibus opeatione Dei, qui non in se tantum, sed et in suis Sanctis mirabiliter operatur, incombustus apparuit.*⁵⁵

Magyarul:

„Midőn ugyanabban a sekrestyében maga a tűz növekedésekkel alattomosabban elharapozódott anélkül, hogy bárki tudta volna, és a biztosan égő anyagokat elpusztította, magának a legszentebb király fejének és ereklyéinek tartóit folyékonyá olvasztotta, mégis elfelejtve saját hatásának erejét saját természetének erőit elvesztette, úgyhogy ugyanannak ereklyéit nemcsak hogy az elégetéstől érintetlenül őrizte, sőt mégcsak bármi füsttől is messze eltávolodva érintetlenül hagyta, ahogy egykor Mózesnek a lángoló csipkebokor el nem égve jelent meg, jóllehet halandó szemmel égni vélték[=vélte] Isten működéséből, aki nemcsak önmagában, de szenteiben is csodálatosan működik.”

Ez annyit kell, hogy jelentsen, hogy a herma fejét sem érintette a tűz, mert ha az valójában megolvadt volna, akkor a benne levő csontok is elporladtak volna magasabb hőfokon, mintahogy a húnok égetéssel történt nagyszéksósi temetésénél nem maradtak csontok. Alacsonyabb hőfokon pedig a megolvadt fém súlyosan károsította volna a koponyát s legalábbis foltokban ráégett volna. Az utóbbinak azonban semmi nyoma.

⁵⁵ Georgii Fejér: Codex diplomaticus Tomi X, volumen IV, Buda 1841, 523. oldal

34. kép - Szent László király koponyája a győri hermából
(2011 november 11«Koponya titkok» www.youtube.com/watch?v=S3xBqCz11k4)

Ez tehát azt mutatja, hogy a theca szó az idézett latin szövegben nem közvetlenül az ereklyetartóra szól, hanem tágabb értelemben arra a tárolóra, alighanem biztonsági tárolóra, amiben őrizték, amint a bibliotheca könyvtárat és pharmaceuutheca gyógyszerháza jelent, ahol ezeket a szereket őrzik. Ugyanezt igazolja, mint láttuk, Szent László hermájának párhuzamosra fésült haja, bajusza és szakálla, épp úgy, mint enyhén dülledt szeme, ami Magyarországon csak a III. Béla korabeli szobrászatra illetve művészetre volt jellemző, de amivel már II. Endre uralkodása alatt is fölhagytak. A Kolozsvári testvérek művein, valamint a Zsigmond korabeli művészetben viszont teljesen ismeretlennek bizonyult. Ezért a jelenlegi győri herma nem származhat Zsigmond korából, hanem csak III. Béla korából, és így túlélte az 1406. évi tüzet, de a nyaktól lejjebb eső rész már 1406 után készült. Szent László ereklyéiről szólva a Szent László ének 7. versszakában a következőket találjuk ossa teguntur auro fulgenti”,⁵⁶ amit a magyar változat „Tetemed foglalták szép sáráranyból” szavakkal fordított.⁵⁷ A fölhasznált nemesfémeket és a herma magas művészeti minőségét figyelembe véve, az a tény, hogy Szent László koponyáját őrző győri herma pontosan Váradra készült, ha nem éppen Váradon, és éppen III. Béla korában, aligha jelenthet mást, minthogy Szent László 1092. július 27-én történt szenttéavatása kapcsán készült. 1226-1229 közötti években a Várad Regestrum följegyezte: „Tekus fia Dénes alkotóművésznek, ki szent László király síremlékének fölállításában szolgált és akit s tőle származó minden nemzedéket dicsőséges Béla király ezen műalkotásáért örök szabadsággal ajándékozott meg”⁵⁸.

Latinul:

*341 Tecus filius Dionisij artificis, qui apparuit in eleuatione sepulchri sancti Ladislai Regis & a gloriosissimo Rege Bela, dato pro eo artifice, perpetua libertate donatus est, cum omni generatione ab eo successura.*⁵⁹

Az is nyilvánvaló ugyanis, hogy III. Béla a nemességet nem valamilyen kő fölemeléséért, vagy valamilyen iparos munkáért adta, mert az évszázadok során már számtalan követ fölemeltek, s iparos munkát teljesítettek anélkül, hogy azért bármiféle nemességet adtak volna, hanem „Dénes alkotóművész azért a műalkotásért” = Dionisius artifex pro eo artifice kapta az öröklődő szabadságát, (vagyis nemességét,) amit Szent László síremlékének az emelésében szolgáltattott.

⁵⁶ Peer kódex, OSZK MNY 12 folio 157^{verso}, 6-8 sor

⁵⁷ ibidem folio 158^{recto} 10-11 sor; cf.: Kacs Kovics Reményi Andrea és Oszkó Beatrix Budapest 2000; Toldy: Handbuch der ungarische Poesie I. 4.

⁵⁸ Joannis Karácsonyi et Samuelis Borovszky: Regestrum Varadiense Budapest 1903, 289. 285. oldal

⁵⁹ Ritvs exploranse veritatis, Colosuarij 1550, (no) 341

Szent László második feleségének (1076-1090) Adelheidnek a lavanthali Szent Pál kolostorban őrzött keresztjének fölirata ugyanis ötvösét dominus-nak nevezi.⁶⁰ Dominus csak nemes lehetett, ha tehát a Szent László udvarában dolgozó ötvös dominus volt, az bizonyítja nemességét, s arra mutat, hogy az ötvös művészettel lehetett nemességet elérni. Jellemző, hogy Ajtósi Dürer Albert ötvös nagyapja, aki ötvös volt Gyulán, szintén nemesember volt, mint unokája írta és címere tanúsítja. Szent László sírját illetően Kapy István azt jegyezte föl, hogy 1638-ban idősebb Rákóczi György ezüst koronát véve ki belőle⁶¹, a csontokat fakoporsóba helyeztette.⁶² Tarródi János szerint pedig 1651-ben ifjabb Rákóczi György Petri István, Sulyok István és Haller István katolikus főurakkal átvitette Szent László maradványait a váradi vár bástyája aljába és ott eltemette, s arra földet hányatott kivégzésre váró elítélt rabokkal. Tarródi úgy vélte, hogy ez a Királyfia (tehát a déli) bástyában történt.⁶³ Ezzel szemben Ipolyi Arnold forrásai szerint az Aranyos (vagyis az észak-keleti) bástyába kerültek Szent László maradványai.⁶⁴ Hihetetlen és különös, hogy az azóta eltelt időben, s különösen a váradi vár most is folyó rekonstrukciója során semmi régészeti erőfeszítés nem történt, s az egyházak sem tettek semmit Szent László király tényleges nyughelyének megtalálására, amikor városában minden évben hatalmas ünnepséget tartanak tiszteletére.

α) A berni diptychon

35. kép: a) Szent László király és Árpádházi Szent Erzsébet a berni diptychon jobb szárnyának felső során

Szent Lászlót szakállasan és Szent Erzsébettel ábrázolták a berni diptychon jobboldali szárnyának legfelső sorában középen, éppúgy, mint Szent Istvánt Szent Imrével.

⁶⁰ DOMINUS GÜNTHERVS AB[S]OL[VEN]S PERAGRAVIT HANC CRVCEM (Domanovszky Sándor (szerk.): Magyar művelődéstörténet, . kötet Budapest [1939],560-563, 632. oldal.)

⁶¹ Ez nyilván a Szent László király temetésekor eredetileg vele eltemetett temetési korona volt, s nem jelenti azt, hogy más, a váradi székesegyházban eltemetett fejedelmi személlyel tévesztették össze.

⁶² Podhraczký József: Szent László királynak és viselt dolgainak históriája, 63-64. oldal.

⁶³ op.cit., 64-65. oldal.

⁶⁴ Magyar ereklyék (Archaeologiai közlemények) 1863, 9. oldal, 4. lábjegyzet= Acta Sanctorum Junii V.316.

35. kép - b) Szent István király és Szent Imre herceg a berni diptychon jobb szárnyának felső során

36. kép - A berni diptychon (Marcel Beck(et alii): „Königsfelden”, Olten és Freiburg in Breisgau 1970, 174-5. oldal)

Dietrich W. H. Schwartz szerint ez a mű a berni múzeumban III. Endre diptychona, velencei munka, amit második felesége, Habsburg Ágnes királyné vitt a Königsfelden épült, eredetileg ferences kolostorba. Azonban Áthosz hegyén a Chilandari kolostorban szintén olyan diptychont őriznek, melyen szintén az ünnepek hasonló képeit olyan ékkövekkel díszített rácsozat választja el, s szentek dicsfényét éppenúgy apró gyöngyökből alkották, mint a szóban forgó diptychont.⁶⁵

⁶⁵ S. M. Pelikanidis et alii: The Treasures of Mount Athos, Volume 2, Athens 1975, 282-287. és 392-394. oldal.

37. kép: A chilandari diptychon (S. M. Pelikanidis et alii: *The Treasures of Mount Athos, Volume 2*, Athens 1975, 282-287. és 392-394. oldal.)

38. kép: Diptychon Agiu Pavlou monostorában Athosz hegyén (A barna háromszögeket eredetileg aranyborítás fődte. Στυλιανός Μ. Πελικανίδου (καὶ ἄλλοι) *Of qhsaro^ˆ toà `Ag...ou*”Orouj, TÒmox G’, (III.kötet), Athens 1979, 208. oldal)

Az utóbbi, az Áthosz hegyén az Agiou Pavlou kolostorban fennmaradt diptychonon az ünnepek meglehetősen hasonló képeit találjuk, ugyanolyan rácsocskákat. Barna felületeiről az aranyborítást alighanem ellopták.⁶⁶

Az alábbi részleteket kiemelő összehasonlításokból láthatjuk egyrészt, hogy mindhárom diptychonon az ünnepek lefestésének nemcsak azonos az ikonográfiája, de a lefestésének a módja is: alig eltérő, vagy azonos színekkel ugyanolyan alakokat, gyakorlatilag azonos testtartással ábrázoltak.

39. kép: Ikonográfia s festésmód azonossága és dicsfények aprógyöngysorokból az Angyali üdvözlet ábrázolásán

a) Bernben

b) Chilandari kolostorában

c) Agiou Pavlou kolostorában

Másrészt azt is megfigyelhetjük, hogy a dicsfényeket mindhárom diptychonon apró gyöngyökből alkották, amit a következő részlet Agiou Pavlou monostorából szintén mutat.

40. kép: Dicsfények apró gyöngysorból Szent János és Szent Máté evangelisták jelképein Agiou Paulou monostorában,--- és a diptychon rácsozatának részlete.

Szent János és Szent Máté evangelista ábrázolásának előző képén a gyöngysorból alvó dicsfényeken kívül a háromszögekből az is kitűnik, hogy Agiou Pavlou diptychonján a barna részleteket eredetileg aranyborítás fedte. Harmadszor pedig megfigyelhetjük a rácsozatot, amely a másik két vizsgált diptychonon is megjelenik, s melyek alighanem azonos műhelyben készültek.

⁶⁶ Στυλιανός Μ. Πελικαβίδου (καὶ ἄλλοι) *Of qhsaro toa `Ag...ou`Orouj, Tòmox G', (III. kötet),, Athens 1979, 208. oldal. A Hagiou Pavlou kolostorban őriznek még egy keresztet is az ünnepek szintén hasonló képeivel*

41. kép: Rácsozat

a) a berni diptychonon

b) a chlandari diptychonon.

A vizsgált három diptychon művészetének megegyezését csak VIII Palaiologosz Mihály s fia II. Andronikosz udvarának műpártolása magyarázhatja meg. Az Áthosz hegyi Hagiou Paulou monostorát ugyanis két évszázad hanyatlása után 1259-ben VIII. Palaiologosz Mihály császár élesztette újjá aranybullájával 1259-ben⁶⁷ II. Andronikosz atyja halála után 1282-1328-ig 46 évig ült a bizánci császári trónon, és a Chilandari, a szerb kolostornak nagy jótevője volt, amit a kolostor birtokában megmaradt számos aranybulla bizonyít.⁶⁸ A szerb uralkodó egyébként is sógora volt, ami csak elősegíthette a szerb kapcsolatokat. Chilandari és az Agiou Paulou diptychonjainak művészete csak azért egyezhetik meg a Bernben lévő III. András házi oltárának gondolt dyptychonnal, mert s ha az utóbbit V. István leányának, Árpádházi Annának VIII. Palailogosz Mihály fia II. Andronikosz menyegzője alkalmával küldték a magyar udvarba, amit 1271 szeptember 1 és és 1272. augusztus 31. között kötöttek⁶⁹ és így került az Árpádok kincsei közé. Ez tehát annyit is jelent, hogy azzal az alkalommal keletkezett, vagyis 1271-2-ben VIII. Palaiologosz Mihály bizánci udvarában készült. Ez magyarázza, hogy mind a három vizsgált diptychonra miért kerültek igen hasonló, majdnem azonos, filigrán rácsozatok, miért alkották apró gyöngysorokból a dicsfényeket, s a szintén hasonló típusú festményeinek színezése miatt épül arra a kék-piros harmóniára, amit VIII. Palaiologosz Mihály rokona Demetrios Palaiologos Angelos Doukas is használt 1322-1340 években a jelenleg Oxfordban őrzött menologionban.⁷⁰

⁶⁷ διὰ χρυσοβούλλου τοῦ Μανυῆλ Ἡ Παλαιολόγου” Στυλιανὸς Μ. Pelikavidou (καὶ ἄλλοι) *Of qhsaroῦ toῦ Ἁγ...ου*”Orouj, Τὸμοx G’, (III.) kötet, Athens 1979, 202. oldal; cf.: 207-208., 210-211., 206., 311-312. oldal.

⁶⁸ S. M. Pelikanidis et alii: *The Treasures of Mount Athos, Volume 2*, Athens 1975, 239 oldal.

⁶⁹ Franz Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*, 3. Teil, München-Berlin 1932, 58. oldal: no 1 982 és 60-61. oldal: no 1, 994

⁷⁰ Oxford Bodleian Library MS Gr. Th. F. 1, folio 2^{recto}

42. kép: Kék-piros harmónia

a) *berni diptychon*b) *Demetrios Palaiologos Angelos
Doukas Menológionán, Oxford Bodleian
Library MS Gr. Th. F. 1, folio 2^{recto}*

Ugyancsak a berni diptychon bizánci eredetére mutat a már elemzett piros-kék színskálán, aprógyöngyös dicsfényeken és rácsozaton túl két jaspis kameójának bizánci ikonográfiája és kifejezetten görög felirata, például Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

43. kép: Bizánci jaspis kameók a berni diptychonon

a) *Keresztrefeszítés*b) *Menybemenetel*

A berni diptychonnak Árpádházi Anna és II Andronikosz 1271 szeptember 1 és 1272 augusztus 31 között kötött házassága alkalmával való keletkezését igazolja a berni diptychont övező szentek vizsgálata is.

Ezen diptychon szélein ugyanis 44 szentet ábrázoltak⁷¹ s közülük 22-t lehet a szóban forgó menyegzővel magyarázni:

Az Árpádok családjának védőszentjeiből megfestettek	9-et
A Palaiologoszok védőszentjeiből megfestettek	4-et
Az Árpádokkal szoros kapcsolatban álló rendekből	5-öt
A pápa, a bizánci patriarcha, valamint Gút-Keled nembeli Pektári Joachim védőszentjeként	<u>3-at</u>
összesen	22-öt.

Ezzel szemben III. Endre hitveseinek a védőszentjei is hiányoznak: nincs se Ágnes se Fenenna!⁷²

Az igaz, hogy a föliratok latinok, de Dr. David Buckton a British Múzeumból az oxfordi egyetemen tartott előadásán kifejtette, hogy a bizánci császári zománcműhely kivitelre készítette a Montecassinóban elpusztult rekesz-zománctáblákon kívül a velencei Pala d'oro latin feliratos zománcclemezeit is.⁷³ Szintén latin föliratos Amalfi, Montecassino s Monte S. Angelo Bizáncban készült bronzkapuja is.⁷⁴ Az Istenszülő elhunytá ábrázolásán az ASUCIO fölirat rossz olaszos latinságát a VIII. Mihály császár által az 1267-ben a Bizánc Galata negyedébe telepített génuai szövetségesei⁷⁵ magyarázzák.

⁷¹ A berni diptychon szélein ábrázolt szentek listáját lásd a Függelékben.

⁷² Az ábrázolt szentek felsorolását lásd a Függelékben

⁷³ David Buckton: „A Luxury Trade: Constantinopolitan Enamel Production and Export”. Előadás a „Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies” során 1993 április 5-én.

⁷⁴ Guglielmo Mathiae: Le porte bronzee Bizantinein Italia, Roma, 1971, 3-15, 50-66. kép.

⁷⁵ C[yril] M[ango]: Galata in The Oxford Dictionary of Byzantium, N:Y. Oxford 1991, II. kötet, 815. oldal.

Függelék „A berni diptychon szélein ábrázolt szentek listája”⁷⁶**A bal szárny szentjei**

1. Szent Andronikos (vőlegény 1282—1328)
2. Szent Juniasz (vőlegény 1282—1328)
3. Szent Pál
4. Szent Jakab
5. Szent Miklós
6. Szent Márton
7. Szent Demeter
7. Szent Elek
- (9. Szent Jóakim)
10. Szent Anna= (menyasszony)
11. Szent Kristóf
12. Szent Leonhard
13. Szent Tamás
14. Szent Bernát (cisztercita)
15. Szent Juliánus
16. Szent Euphémia
17. Szent Margit
18. Szent Katalin (Kún Katalin szerb kirné 1276-82)
19. Szent Marina
20. Szent Barbara
21. Szent Lucia
22. Szent Cecília.

A jobb szárny szentjei

1. Szent György
2. Szent Teodór =(vőlegény öccse*)
3. Szent István király (V. István 1270-72)
4. Szt Imre herceg (Árpádházi)
5. Szent László király = Kún László
6. Árpádházi Szt Erzsébet=Kún Erzsébet
7. Szent Ilona= Kún Katalin anyósa
8. Szent Konstantin=(vőlegény öccse*)
9. Keresztelő Szent János
10. Szent Zakariás
11. Szent Péter
12. Szent András (Kún László öccse)
13. Szent József (I Joseph Galesiotes 1266-1275.)
14. Szent Benedek (bencés)
15. Nagy Szent Gergely=(X. Gergely pápa
16. Szent Ágoston 1271-76)
17. Szent Domonkos (domonkos)
18. Szent Péter vértanú (domonkos)
19. Assisi Szent Ferenc (ferences)
20. Pádúai Szent Antal (ferences)
21. Szent Kozma
22. Szent Damján

⁷⁶ Forrás: Dietrich W. H. Schwartz in: Marcel Beck (et alii): Königsfelden, Olten és Freiburg in Breisgau 1970, 167. oldal

*Oxford Dictionary of Byzantium, NY Oxford, 1991, Vol. III. 1558 oldal.